

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ Μ. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

(Ηράκλειο 18 Φεβ.1883-Φράιμπουργκ Γερμανίας 26 Οκτ. 1957)

Του Ιωάννη Δ. Κακουδάκη

Αντιστράτηγου ε.α.

Επίτιμου Α΄ Υπαρχηγού ΓΕΣ και πρώην Διευθυντού της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού του ΓΕΣ και Προέδρου της Ελληνικής Επιτροπής Στρατιωτικής Ιστορίας του ΓΕΕΘΑ.

Σεβαστοί Πατέρες,

Αξιότιμη Κυρία Πρόεδρε της Διεθνούς Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών (ΔΕΕΛ),

Εκλεκτοί Καλεσμένοι,

Κυρίες και Κύριοι,

Καλησπέρα σας!

Σας ευχαριστώ πολύ που μου δώσατε το βήμα να ομιλήσω **για τη ζωή και το έργο τού Νίκο Καζαντζάκη** και να συγχαρώ το ΔΣ και, ιδιαίτερα, την Πρόεδρο Κυρία Χρυσούλα Βαρβέρη - Βάρρα, γιατί αφιέρωσαν την εφετινή εκδήλωση **της γιορτής των ποιητών** στον μεγάλο δημιουργό Νίκο Καζαντζάκη, **για τα 60 χρόνια** από τον θάνατό του. Και νομίζω ότι η επιλογή αυτή είναι επάξια, γιατί κατά τον περίφημο Επιτάφιο του Περικλή, «...ανδρών αγαθών έργω γενομένων, έργω και δηλούσθαι τας τιμάς, οία και νυν...και μη εν ενί ανδρί πολλών αρετών κινδυνεύεσθαι ευτε και χείρον ειπόντι πιστευθήναι.» (...άνδρες που αναδείχτηκαν μεγάλοι με τα έργα τους, έμπρακτα πρέπει και να τους τιμούμε, όπως κάνουμε σήμερα ...και να μην εξαρτάται η παρουσίαση τού έργου τους από έναν μόνο ομιλητή, που μπορεί να υστερήσει ή να υπερβάλλει.). Έτσι, θα ακούσουμε πολλούς ομιλητές, που θα καλύψουν τον Ν. Καζαντζάκη. Άλλωστε, με τον διεθνή διαγωνισμό που προκήρυξε η ΔΕΕΛ, προέτρεψε ποιητές, πεζογράφους και καλλιτέχνες, και όχι μόνο, όπως και εμένα, να ασχοληθούμε με τον μεγάλο Νίκο Καζαντζάκη. Και αυτό αποτελεί θυμίαμα και τιμή στη μνήμη του!

Ο Νίκος Καζαντζάκης, όντως, παραμένει διεθνώς πολυτάλαντος και πολυγραφότατος: νομικός, φιλόσοφος, πεζογράφος, ποιητής, λογο-

τέχνης, δημοσιογράφος, θεατρικός συγγραφέας, πολιτικός, οραματιστής, ιδεολόγος, στοχαστής, ανήσυχος, απροσκύνητος, ανυπότακτος, μεγάλος δημιουργός, μεταφρασμένος (πάνω από 40 γλώσσες), πολυταξιδεμένος, οικουμενικός, και παραμένει ΑΘΑΝΑΤΟΣ!

Στον περιορισμένο χρόνο που έχω θα αποτολμήσω μια συνοπτική σκιαγράφιση της ζωής και του έργου του.

Ο Νίκος Καζαντζάκης γεννήθηκε 18 Φεβρουαρίου 1883 στο **Ηράκλειο** Κρήτης και πέθανε 26 Οκτωβρίου 1957 στην πόλη **Φράιμπουργκ** της Γερμανίας. Ο πατέρας του ήταν ο Μιχάλης Καζαντζάκης (1856-1933), έμπορος γεωργικών προϊόντων, από τους Βαρβάρους, σημερινή Μυρτιά, περ. 25 χλμ. από το Ηράκλειο, όπου βρίσκεται σήμερα και το Μουσείο Νίκου Καζαντζάκη. Η μητέρα του ήταν η Μαρία (Μαργή) Χριστοδουλάκη (1862-1932), το δωδέκατο παιδί της οικογένειας, από το χωριό Σίσες Ηρακλείου. Ο Καζαντζάκης είχε δύο αδελφές την Αναστασία¹ και την Ελένη και έναν αδελφό τον Γιώργο, που πέθανε 4 ετών.

Την περίοδο 1890-1896 φοίτησε στο Δημοτικό Σχολείο Ηρακλείου και αποφοίτησε με άριστα. Το 1897 εξαιτίας του ελληνοτουρκικού πόλεμου η οικογένειά τους μετακόμισε στην Νάξο, όπου ο Καζαντζάκης φοίτησε 1897-1899 στο Γαλλικό Κολέγιο του Τίμιου Σταυρού της Νάξου, όπου έμαθε Γαλλικά και Ιταλικά. Φιλομαθέστατος και επιμελέστατος ήταν πάντα πρώτος και στα τετράδια του έγραφε συχνά το «αιέν αριστεύειν...». Στο Ηράκλειο η οικογένεια επέστρεψε το 1899, και συνέχισε τις σπουδές του στο Γυμνάσιο Ηρακλείου απ' όπου αποφοίτησε την 1 Αυγούστου 1901, με άριστα γνωρίζοντας ιταλικά και γαλλικά και μαθαίνοντας γερμανικά. Γράφτηκε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών (Πρύτανης Ν.Γ. Πολίτης και Γραμματέας Κ. Παλαμάς) και στις 9 Δεκ, 1906 πήρε το δίπλωμα με άριστα. Την ίδια χρονιά εμφανίστηκε στα ελληνικά γράμματα δημοσιεύοντας το δοκίμιο «Η Αρρώστια του Αιώνα» και το πρώτο μυθιστόρημά του «Όφης και Κρίνο» με το ψευδώνυμο, Κάρμα Νιρβάνη, και στη συνέχεια το δράμα «Ξημερώνει», που βραβεύτηκε και παίχτηκε στην Αθήνα.

¹ Η Αναστασία Καζαντζάκη-Σακλαμπάνη είχε δύο εγγονές: τη Θεοδώρα Προγκίδη (ζει στο Παρίσι) και την Αναστασία Τσουχνικά (ζει στο Μόναχο). Η Ελένη Καζαντζάκη-Θεοδοσιάδη πέθανε το 1992, άτεκνη, στην Αθήνα σε ηλικία 104 ετών

Το 1907 γράφτηκε στην Αθηναϊκή Μασονική Στοά και αργότερα μυήθηκε τη Μασονία². Επίσης, μυήθηκε το 1926 τη Γαλλική Μασονική Στοά.

Συνέχισε τις νομικές σπουδές του στο Παρίσι μέχρι το 1909. Εκεί, έγραψε και το πρώτο του μυθιστόρημα «*Σπασμένες Ψυχές*», περίπου 380 σελ., που είχε δημοσιευτεί σε 24 συνέχειες 1909-1910 στο λογοτεχνικό περιοδικό «*Νουμάς*» με το ψευδώνυμο Πέτρος Ψηλορείτης, και μόνο το 2007 είδε το φως της δημοσιότητας!

Το δεύτερο έργο του ήταν: «*Ο Φρειδερίκος Νίτσε3 εν τη φιλοσοφία του Δικαίου και της Πολιτείας*» στοχεύοντας με αυτό να γίνει υφηγητής σε έδρα του πανεπιστημίου. Οι επιδράσεις του Νίτσε, «*φθάσε όπου δεν μπορείς παιδί μου*», του Ανρί Μπεργκσόν⁴ και του Κάρολου Δαρβίνου⁵ ήταν καθοριστικές στις αρνητικές του θέσεις προς τον Θεό και τη χριστιανική πίστη.

Υπηρέτησε ως **εθελοντής** στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο το 1912-13, αρχικά στο ιδιαίτερο Γραφείο του Πρωθυπουργού και Υπουργού Στρατιωτικών Ελευθέριου Βενιζέλου στην Αθήνα και κατόπιν στη Θεσσαλονίκη (6-11-1912).

Η πρώτη σύζυγος⁶ τού Καζαντζάκη για 15 χρόνια (1911 – 1926), ήταν η Γαλάτεια Αλεξίου-Καζαντζάκη (1881-1962), από το Κράσι⁷, εξαιρετη ποιήτρια, πεζογράφο, θεατρική συγγραφέας, μεταφράστρια και αρθρογράφος. Ο γάμος τους έγινε στον Άγιο Κωνσταντίνο στο ομώνυμο Κοιμητήριο του Ηρακλείου μόνο με παπά και κουμπάρο τον Γεώργιο Φανουράκη, δικηγόρο, φίλο και συμμαθητή του! Την περίοδο 1913-1914 ο Καζαντζάκης με τη Γαλάτεια γράφουν τα σχολικά βιβλία και βραβεύονται

² Το 1926 μυήθηκε τη Γαλλική Μασονία (www.pantokratoros.gr). *Επιφανείς και Διάσημοι Έλληνες Ελευθεροτέκτονες 1800-1970*. Τόμος Α΄, σελ. 62, έκδ. Βογιατζής, Αθήνα 2008. *Η λίστα των Μασόνων* (www.tovima.gr).

³ Φρειδερίκος Νίτσε (1844-1900), Γερμανός φιλόσοφος, που η φιλοσοφία του αναστάτωσε το κατεστημένο της εποχής του!

⁴ Ερρίκος Μπεργκσόν (1859-1941), Γαλλοεβραίος φιλόσοφος, ακαδημαϊκός, πήρε το βραβείο Νόμπελ λογοτεχνίας το 1928.

⁵ Κάρολος Δαρβίνος (1809-1882), Άγγλος φυσιολογός.

⁶ Ο γάμος τους έγινε στον Άγιο Κωνσταντίνο του Κοιμητηρίου Ηρακλείου με παπά, και με κουμπάρο τον Γεώργιο Φανουράκη, δικηγόρο, συμμαθητή και φίλο του Καζαντζάκη.

⁷ Το Κράσι είναι χωριό της Επαρχίας Πεδιάδας του Νομού Ηρακλείου, από όπου καταγόταν η Γαλάτεια Αλεξίου-Καζαντζάκη. Έχει άφθονο νερό, δύο πηγές-βρύσες γύρω από τον γέρο πλάτανο με περίμετρο 24 μέτρων και ηλικία πάνω από 2000 χρόνια. Διατηρητέο μνημείο της φύσης (ΦΕΚ247/29-9-2011). Λέγεται και πλάτανος του Καζαντζάκη, γιατί ατέλειωτες ώρες έγραφε κάτω από το πυκνό φύλλωμά του (εκεί έγραψε τον Καπετάν Μιχάλη).

από το Υπουργείο Παιδείας. Ωστόσο, οι δυο ισχυροί χαρακτήρες, διαφορετικοί και φιλόδοξοι, δεν μπόρεσαν να συνυπάρξουν, και στις 28 Απριλίου 1926 πήραν και επίσημα το διαζύγιό τους.

Τα χρόνια 1916-1917 ο Καζαντζάκης ζει στη Στούπα Λακωνίας κοντά στον Γιώργο Ζορμπά (1857-1941), που υπήρξε και ο ήρωας και πρωταγωνιστής στο μυθιστόρημά του, **«Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά»**. **«Ο Ζορμπάς με έμαθε να αγαπώ τη ζωή και να μη φοβούμαι τον θάνατο»**. (Αναφορά στον Γκρέκο).

Το 1919, ο Βενιζέλος τον διορίζει Γενικό διευθυντή του νεοσύστατου Υπουργείου Περίθαλψης με σκοπό τον επαναπατρισμό των Ελλήνων του Καυκάσου. Στις εκλογές της 1^{ης} Νοεμβρίου 1920 το Κόμμα των Φιλελευθέρων του Βενιζέλου έχασε και μοιραία ο Καζαντζάκης αποχώρησε από το Υπουργείο Περίθαλψης, αφήνοντας αξιόλογο έργο.

Το 1921, πηγαίνει στην Αίγυπτο και ζει κοντά στον Καβάφη (1863-1933), που τον σκιαγραφεί: **«...Η πιο εξαιρετική φυσιογνωμία της Αιγύπτου, χωρίς άλλο, ο Καβάφης,... σοφός, ειρηνικός, ηδονιστής, γόης, γεμάτος μνήμη...ένας θνητός που κατόρθωσε να γίνει αθάνατος»**.

Ο Καζαντζάκης λάτρευε τον Ίωνα Δραγούμη (1824-1923) από τον οποίον κληρονόμησε τον εθνικισμό 1910-1920. Ωστόσο, μετά την αποτυχημένη απόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου στον σταθμό Λυών του Παρισιού στις 12 Αυγ.1920 από τους απότακτους αξιωματικούς, Υποπλοίαρχο Απόστολο Τσερέπη και Υπολοχαγό Γεώργιο Κυριάκη και τη δολοφονία τού Ίωνα Δραγούμη την επόμενη μέρα στην Αθήνα και τα δεινά της Ελλάδας μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, ο Καζαντζάκης απογοητευμένος για την επίλυση των εθνικών μας θεμάτων απαρνείται τον εθνικισμό και τον Χριστό και μυείται στον κομμουνισμό, τον οποίο θα εγκαταλείψει αργότερα. Έγραψε στον Παντελή Πρεβελάκη:

« Κομμουνιστής δεν ήμουν ποτέ! Ποτέ δεν μ' έπιασε αυτή η πνευματική ψώρα».

Το 1924 ο Καζαντζάκης γνώρισε την Ελένη Σαμίου, (1903- 18 Φεβ.2004), που υπήρξε η ιδανική σύζυγός της ζωής του. Μετά από 20 είκοσι χρόνια ελεύθερη συμβίωση παντρεύτηκαν με θρησκευτικό γάμο

8 Ο αληθινός Ζορμπάς, από το ομώνυμο μυθιστόρημα που τον σκιαγραφεί: « ...Ο εξάσιος αυτός φάγας, πιστής, δουλευταράς, γυναικάς κι' αλήτης, ο χορευτής, ο πολεμιστής. Η πιο πλατιά ψυχή, το πιο σίγουρο σώμα, η πιο ελεύθερη κραυγή που γνώρισα στη ζωή μου...».

στις 11 Νοε.1945, στον Άι Γιώργη τον Καρύτση, με κουμπάρους το ζεύγος Άγγελο και Άννα Σικελιανού. Η Ελένη στάθηκε ακλόνητος βράχος και στήριγμα στον Ν. Καζαντζάκη και τον αποτύπωσε στη διεθνή κοινωνία με το έργο της **«Νίκος Καζαντζάκης, ο Ασυμβίβαστος»**, μεταφρασμένο σε πολλές γλώσσες και χαρακτηρίζεται ως η **Βιογραφία του 20^{ου} αι.**

Η Ελένη ήταν η μοναδική κληρονόμος του Ν. Καζαντζάκη. Το 1982 υιοθέτησε τον Πάτροκλο Σταύρου⁹, που τον γνώριζε από το 1964, και από το 1971 την εκπροσωπούσε σε όλες τις υποθέσεις της. Το 1995 εκχώρησε ως γονική παροχή τα πνευματικά δικαιώματα και την έκδοση του έργου του ΝΚ. Η Ελένη Καζαντζάκη, πέθανε στο Νοσοκομείο Ερρίκος Ντυνάν στις 18 Φεβρουαρίου 2004, σε ηλικία 101 ετών, ημέρα των γενεθλίων του ΝΚ, και ενταφιάστηκε, επίσης, στον προμαχώνα Μαρτινέγκο!

Από το 2014 διευθύντρια των Εκδόσεων Καζαντζάκη, είναι η Νίκη Π. Σταύρου, κόρη του Πάτροκλου Σταύρου, που την είχε βαφτίσει η Ελένη Καζαντζάκη, δίνοντάς της το όνομα Νίκη, από το όνομα του ΝΚ.

Το 1925 ο ΝΚ άρχισε να γράφει την Οδύ(σ)εια στο Ηράκλειο. Το 1926 γνωρίζει τον Παντελή Πρεβελάκη,¹⁰ εκδοτικό του σύμβουλο, εξομολογητή και βιογράφο του. Το 1927 δημοσίευσε το φιλοσοφικό του έργο **«Ασκητική»**. Γράφει: **«Ερχόμαστε από μια σκοτεινή άβυσσο· καταλήγουμε σε μια σκοτεινή άβυσσο· το μεταξύ φωτεινό διάστημα το λέμε Ζωή....γι' αυτό ...σκοπός της ζωής είναι ο θάνατος»**.

Ο ΝΚ υπήρξε ιδρυτικό μέλος του Εκπαιδευτικού Ομίλου για την καθιέρωση της Δημοτικής Γλώσσας, Πρόεδρος της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών, Υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου στην κυβέρνηση Συνασπισμού του Σοφούλη το 1945, Τμηματάρχης της ΟΥΝΕΣΚΟ στο Παρίσι, μέλος της επιτροπής πραγματογνώμων το 1945 για τις καταστροφές και ωμότητες των Γερμανών στην Κρήτη, και το 1956 τιμήθηκε με το Βραβείο Ειρήνης

⁹ Πάτροκλος Σταύρου (Λευκωσία 1933-Λευκ.2014).Εκδότης, συγγραφέας, ερευνητής, ιστορικός, υπήρξε Υφυπουργός παρά τω Προέδρω της Κυπριακής Δημοκρατίας για 30 χρόνια. Η Ελένη Καζαντζάκη τον υιοθέτησε το 1982 και το 1993 τού εκχώρησε υπό μορφή γονικής παροχής τα πνευματικά δικαιώματα στο έργο του Καζαντζάκη. Με διαθήκη της τον κατέστησε μοναδικό κληρονόμο της και από τότε που η Ελένη Καζαντζάκη έφυγε από τη Γενεύη (1989) διέμενε με την οικογένεια του Π. Σταύρου, μέχρι του θανάτου της το 2004.

¹⁰ Ο Παντελής Πρεβελάκης (Ρέθυμνο 1909-1986) ήταν Έλληνας λογοτέχνης και καθηγητής της Ιστορίας της Τέχνης στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών. Καλλιέργησε όλα σχεδόν τα είδη της λογοτεχνίας, συγγράφοντας πεζιά, ποιητικά και θεατρικά έργα. Στενός φίλος και εκδοτικός σύμβουλος και βιογράφος του ΝΚ

στη Βιέννη, κλπ. Προτάθηκε τρεις φορές για το βραβείο Νόμπελ,¹¹ χωρίς να του απονεμηθεί!

Όσο για τις απειλές για τον αφορισμό του, που δεν έγινε ποτέ, έγραψε:

«Μου δώσατε μια κατάρα, Άγιοι Πατέρες, σας δίνω μια ευχή: Σας εύχομαι να 'ναι η συνείδησή σας τόσο καθαρή όσο η δική μου και να 'στε τόσο ηθικοί και θρήσκοι όσο είμαι εγώ»....

Πολυταξιδευτής ο Καζαντζάκης και έγραφε συνεχώς. «Μια αστραπή είναι η ζωή μας... μα προλαβαίνουμε», έλεγε.

Έγραψε σε όλα τα είδη του λόγου:

Μυθιστορήματα: *Βίος και Πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά (1946), Ο Καπετάν Μιχάλης (1953), Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται (1954), Ο Τελευταίος Πειρασμός (1955), Ο φτωχούλης του Θεού (1956), Τόντα Ράμπα (1956), Ο Βραχόκηπος (1960), Αναφορά στον Γκρέκο (1961), Οι Αδερφοφάδες (1963), κ.ά.*

Μεταφράσεις: *Ιλιάδας, Οδύσσειας του Ομήρου, σε συνεργασία με τον Ι.Θ. Κακριδή*

Ποιήματα: *Οδύ(σ)σεια Καζαντζάκη (έπος σε 33.333 δεκαεπτασύλλαβους στίχους). Τερτσίνες, 1960, Αθήνα.*

Θεατρικά: *Προμηθέας, Κούρος, Οδυσσέας, Μέλισσα, Χριστός, Ιουλιανός ο Παραβάτης, ο Πρωτομάστορας, Νικηφόρος Φωκάς, Κωνσταντίνος ο Παλαιολόγος, Καποδίστριας, Χριστόφορος Κολόμβος, Βούδας, Σόδομα και Γόμορα, κ.ά.*

Ιστορία: *Ιστορία της Ρωσικής Λογοτεχνίας, Μέγας Αλέξανδρος, Στα Παλάτια της Κνωσού.*

Γράμματα: *Επιστολές προς τη Γαλάτεια, Τετρακόσια Γράμματα του Καζαντζάκη στον Παντελή Πρεβελάκη,*

Φιλμογραφία: «Αλέξης Ζορμπάς», «Ο τελευταίος πειρασμός», «Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται» (έγινε και τηλεοπτική παραγωγή 1975-1976). **Ο σκηνοθέτης Γιάννης Σμαραγδής από το 2016 γυρίζει ταινία τη ζωή του Νίκου Καζαντζάκη που αναμένεται να προβληθεί το 2017.**

¹¹ Μια φορά από την Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών μαζί με τον Άγγελο Σικελιανό. Και δύο φορές 1952 και 1953 από τη Νορβηγική Εταιρεία Λογοτεχνών. (www.kritipoliskaihoria.gr).

Ταξιδιωτικά: Ταξιδεύοντας (1927), Τι είδα στη Ρουσία (1928), Ισπανία (1937), Ιαπωνία - Κίνα (1938), Αγγλία (1941) Αθήνα, 1961 Ταξιδεύοντας: Ιταλία - Αίγυπτος - Σινά - Ιερουσαλήμ - Κύπρος - Ο Μοριάς, κλπ.

Το συγγραφικό έργο του Ν. Καζαντζάκη έχει μεταφραστεί μέχρι σε 82 γλώσσες!

Από το μεγάλο έργο τού Καζαντζάκη θα μου επιτρέψετε να σταθώ στον κορυφαίο ποιητικό του άθλο, που είναι ένα ποίημα αδιάβαστο και εν πολλοίς άγνωστο! Είναι η ΟΔΥΣΕΙΑ με ένα σ, για να διαφέρει από την ΟΔΥΣΣΕΙΑ του Ομήρου με δύο σσ. Η ΟΔΥΣΕΙΑ του Καζαντζάκη αναφέρεται στις περιπέτειες του Οδυσσέα από την επιστροφή του στην Ιθάκη μέχρι τον θάνατό του στον Νότιο Παγωμένο Ωκεανό. Την έγραψε την περίοδο 1924-1938, εφτά φορές και τη δακτυλογράφησε η Ελένη Σαμίου- Καζαντζάκη και μετέπειτα σύζυγός του.

Αποτελείται από 33.333 «**ανομοιοκατάληκτους, ιαμβικούς, δεκαεπτασύλλαβους στίχους**» (υποσέλιδο 12), σε 24 ραψωδίες και πάνω από 7.500 αθησαύριστες λέξεις, που δεν υπάρχουν σε κανένα λεξικό. Πρωτανεύει η Κρητική διάλεκτος. **«Είναι δυσνόητη, δυσκολοδιάβαστη, κουραστική και απαιτεί γνώσεις πολλές από τον αναγνώστη¹²»**.

Η Οδύσ(σ)εια εκδόθηκε για πρώτη¹³ φορά από τις εκδόσεις *Πυρσός*, το 1938, στην Αθήνα, σε 3000 αντίτυπα αριθμημένα και σφραγισμένα, αφιερωμένη στην Miss Josephine Macleod, που ήταν και η χορηγός. Την μετέφρασε στην αγγλική γλώσσα ο ελληνικής καταγωγής (Κίμων Καλογερόπουλος), Αμερικανός, Κίμων Φράιερ¹⁴ (Kemon Friar 1911-1993). Επίσης, έχει μεταφραστεί στη γαλλική, γερμανική ισπανική, σουηδική κ.ά. 40 γλώσσες!

Ο Νίκος Καζαντζάκης πέθανε από **λευχαιμία**, στις 26 Οκτωβρίου 1957, ημέρα Σάββατο, 2220 ώρα, στην πόλη Φράιμπουργκ (Freiburg) της Γερμανίας σε ηλικία 74 ετών, σφραγίζοντας το τέλος της ζωής και το σπατάλημα της γραφίδας του, επαναλαμβάνοντας τα λόγια του Οδυσσέα του:

«Μαζεύω τα σύνεργά μου: όραση, ακοή, γέψη, όσφρηση, αφή, μυαλό, βράδιασε πια τελεύει το μεροκάματο, γυρίζω σαν τυφλοπόντικας σπίτι μου, στο χώμα....ο ήλιος βασίλεψε». (Αναφορά στον Γκρέκο).

¹² Μ.Γ. Παπαμαστοράκης, εξάιρετος φιλόλογος, π. Λυκειάρχης, πολυγραφότατος, *Νίκος Καζαντζάκης, Ένας μεγάλος δημιουργός*, σελ.163. Βιβλιοεκδοτική Αναστασάκη, Αθήνα.

¹³ Η πρώτη έκδοση το 1938 ήταν αφιερωμένη στην Αμερικανίδα Μακλέοντ (Macleod), που ήταν και η χορηγός της έκδοσης. (vivi.pblogs.gr).

¹⁴ Γεννήθηκε στο Καλόλιμνο της Προποντίδας στην Μικρά Ασία, ως Κίμων Καλογερόπουλος και σε ηλικία 2 ετών μετοίκησε με την οικογένειά του στις ΗΠΑ. Φιλόλογος, μεταφραστής, καθηγητής Πανεπιστημίου (Μεταπαίδεια).

«Ζήτησε δύο φορές...νερό...νερό, και πια τίποτε». (Έλλησ Αλεξίου, αδελφή της Γαλάτειας, *Για να γίνεις μεγάλος* σελ.394.).

Η σορός μεταφέρθηκε στις 3 Νοε. στην Αθήνα οδικώς και η Εκκλησία της Ελλάδας αρνήθηκε να εκτεθεί σε λαϊκό προσκύνημα και παρέμεινε σε νεκρικό θάλαμο. Στη συνέχεια με έκτακτη πτήση της ΟΑ με εντολή του Αριστοτέλη Ωνάση μεταφέρθηκε στο Ηράκλειο, εκτέθηκε σε λαϊκό προσκύνημα στον Ιερό Ναό του Αγίου Μηνά, όπου έγινε η νεκρώσιμη ακολουθία στις 5 Νοεμβρίου χοροστατούντος του Αρχιεπισκόπου Κρήτης Ευγένιου Ψαλιδάκη με 17 ιερείς αλλά κανένας κληρικός δεν ακολούθησε την σορό. Η πομπή με 47 στεφάνια και πλήθος κόσμου και πολλούς αλλοδαπούς έφθασε στην Τάμπια Μαρτινέγκο¹⁵ στα Ενετικά τείχη του Ηρακλείου, όπου και ενταφιάστηκε μέσα σε σφραγισμένο μεταλλικό φέρετρο, δημοσία δαπάνη. Στον χώρο της ταφής βρέθηκε ο στρατιώτης παπά-Σταύρος Καρπαθιωτάκης¹⁶, και **μόνος** από πλευράς εκκλησίας έθαψε τον διεθνώς καταξιωμένο πνευματικό γίγαντα της Κρήτης, τον Νίκο Μ. Καζαντζάκη! Πάνω στον τάφο του έχει χαραχτεί η επιγραφή, που ο ίδιος είχε επιλέξει:

«Δεν ελπίζω τίποτα, δεν φοβούμαι τίποτα, είμαι λεύτερος».

Σας ευχαριστώ πολύ για την υπομονή και την ευγένεια να με ακούσετε!

¹⁵ Gabriele Tadino Martinegko (1476 ή 1479- 1546), Ενετός στρατιωτικός μηχανικός που συνέβαλε στην οχύρωση του Ηρακλείου τον 16^ο αι. όπου είναι και ο ομώνυμος προμαχώνας Μαρτινέγκο.

¹⁶ «Πέρασα στρατιωτικό δικαστήριο και μπήκα φυλακή 6 μήνες». Είπε ο ίδιος ο παπά- Σταύρος Καρπαθιωτάκης σε συνέντευξή του στη δημοσιογράφο Ελένη Κατσουλάκη.